

A SZERKEZETVÁLTÁS ELSŐ HULLÁMA

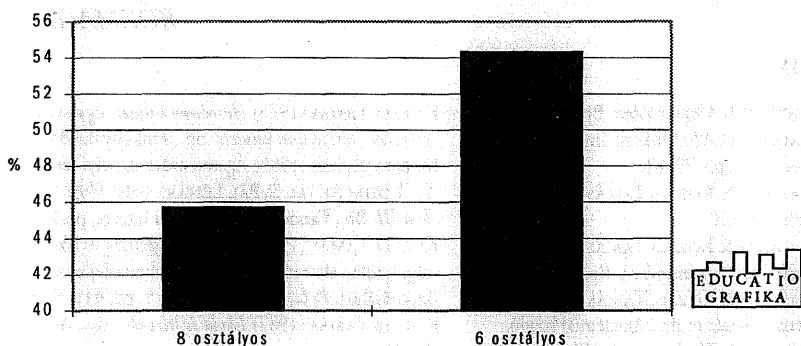
AHAT- ÉS NYOLCOSZTÁLYOS GIMNÁZIUMOK MŰKÖDTETÉSÉT a 90-es évek első felében az előnyös társadalmi helyzetű szülők érdekeinek és a pedagógusok szakmai érdekeinek egybeesése hívta életre, a demográfiai helyzet kedvező hatásai tették lehetővé, az iskolák közötti verseny láncreakciója serkentette, és az önkormányzatok tapasztalatlansága ill. lokálpatriotizmusa támogatta. Mindezek olyan erős motívumok, amelyeknek csak egy határozott koncepcióval rendelkező, társadalompolitikai megfontolásokat követő és a kormányzat részéről egyértelműen képviselt oktatáspolitikára vethetett volna gátat, amely a véleményformáló értelmiségi rétegek ellenszenvének ódiáját is fel merete volna vállalni egy kevésbé szelektív, demokratikusabb társadalmat ígérő egységes oktatási szerkezet kialakításának érdekében. Miután a rendszerváltás utáni években a kormányzat nem ilyen politikát képviselt, 1995-re a magyar iskolarendszerben immár „adottsággá” vált a hagyományos iskolaszervezet felbomlása.*

A szerkezeti modell

1995-ig a gimnáziumi oktatást folytató intézmények 40%-a kezdett új szerkezetű oktatásba. A szerkezetváltó iskolák majdnem fele 8 osztályos és valamivel több mint a fele 6 osztályos képzési formát vezetett be.

1. ÁBRA

Milyen modellt vezettek be az iskolákban? (összesen 70 intézmény)

* A 90-es évek első felében OTKA támogatással szociológiai vizsgálatot folytattunk az Oktatókutató Intézetben a szerkezetváltó iskolákról az iskolák igazgatóinak, a fenntartóknak és a szülőknek a körében. A kutatásban Fehérvári Anikó vett részt.

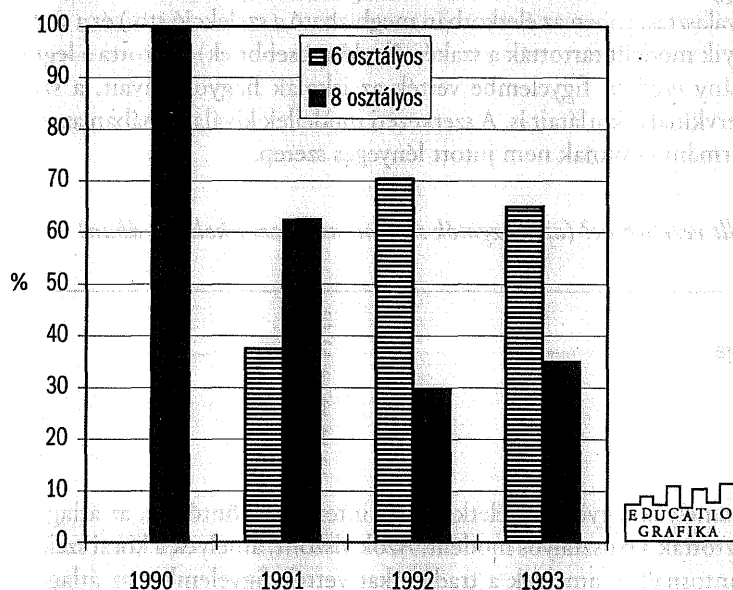
A felvétel mindkét modell esetében szigorú szelekcióhoz kötött volt, és ahogy az már lenni szokott, a korai szelekciós szűrő nemcsak képességeik és felkészültségük, hanem családi ill. társadalmi származásuk szerint is megszurta a jelentkezőket. Így a 6 és 8 osztályos gimnáziumok főként a városi középrétegek és értelmiségiek gyerekeinek kínáltak az „átlagtól” elkülönített és az átlagnál jobb minőségű oktatást.

Ami a konkrét szerkezeti modell kiválasztását illeti, ez általában a következő megfontolások alapján történt:

Helyenként az számított döntő érvnek, hogy az adott időszakban az országos oktatásirányítás (a szakértők és a minisztérium) melyik modellt preferálta. Mivel az elmúlt öt évben a minisztérium álláspontja ebben a kérdésben figyelemre méltóan megváltozott (a konzervatív pártok által irányított minisztérium a 90-es évek elején a 8 osztályos szerkezetet támogatta, de az 1993-as oktatási törvény kompromisszumra törekedve mindkét formának zöld utat engedett, az 1994-ben hatalomra került liberális minisztérium viszont a 6 osztályos változat mellett foglalt állást), statisztikai adatokkal is kimutatható, hogy eleinte a 8 osztályos, később pedig a 6 osztályos változat vált népszerűbbé.

2. ÁBRA

Milyen modellt vezettek be, a szerkezetváltás éve szerint

A 8 osztályos modell választása mellett szólt néhány iskola esetében a régi 8 osztályos gimnáziumok iránti nosztalgia is, ami helyenként az önkormányzatban többségben lévő konzervatív pártok rokonszenvével is találkozott.

A különböző szerkezetű modellek bevezetése mellett az iskolák (és a szakértők) természetesen szakmai érveket is felsorakoztattak (pl. a 6 osztályos változat 12 éves korra teszi az iskolaváltást, ami fejlődés-lélektani szempontból optimális, a 8 osztályos változat viszont jobban hozzáilleszthető a jelenlegi magyar iskolarendszer szerkezetéhez). A 6 osztályos változat pártfogóinak érvei között szerepelt az is, hogy ez jobban igazodik az európai iskolaszervezetekhez, valamint hogy legalább két évvel későbbre teszi a szelekciót a 8 osztályosnál.

Viszonylag szoros az összefüggés a település és a választott szerkezeti modell között. Eszerint a nagyvárosokban az átlagosnál több a 8 osztályos szerkezetű, a kisebb településeken (városokban és kisvárosokban) pedig a 6 osztályos szerkezetű iskola. A bevezetett modell az iskola eredeti típusától sem független. A tiszta típusú gimnáziumok és a szakközépiskolai oktatást is folytató gimnáziumok az átlagos arányoknak megfelelően vezették be a kétfajta modellt, az általános iskolák viszont főként a 8 osztályos változatot preferálták (az átlagos 46%-kal szemben 64%-uk vezetett be 8 osztályos képzést).

Míg a magukat „közepes” presztízsűnek minősítő iskolák az átlagosnál gyakrabban vezették be a 6 osztályos formát, addig a magukat „magas” presztízsűnek tartók között a 8 osztályos változat volt a népszerűbb.

Az iskolák által bevezetett szerkezeti modell kiválasztásában az igazgatók szerint a leggyakrabban a gyerekekre vonatkozó életkori megfontolások (ebben az életkorban optimális a pályaválasztás, ebben az életkorban megbízható a szelekció stb.) és a szakma inspirációja (melyik modellt tartották a szakértők előnyösebbnek) játszott a legfőbb szerepet, de néhány esetben figyelembe vették az iskolák hagyományait, a szülők igényeit és a tantervkínálat korlátait is. A szerkezeti modellek kiválasztásában azonban a fenntartó önkormányzatoknak nem jutott lényeges szerep.

I. TÁBLA

Miért ezt a modellt vezették be? (az igazgatók szerint, az összes iskola %-ában)

Indoklás	N	%
Korosztály	25	35,7
A szakma inspirációja	18	25,7
Korai szelekció	13	18,6
Hagyomány	9	12,9
Erre volt tanterv	7	10,0
Szülői inspiráció	8	11,4

Azok az iskolák, amelyek a gyerekek életkorát tekintették a döntőnek, az átlagosnál gyakrabban választották a 6 osztályos modellt. Azok viszont, amelyek a korai szelekció elvét tartották fontosnak és amelyek a tradíciókat vették figyelembe, az átlagosnál gyakrabban döntöttek a 8 osztályos modell mellett. Azok az iskolák, amelyek a tantervkínálat alapján választottak modellt, szintén az átlagosnál gyakrabban indítottak 8 osztályos gimnáziumokat (ilyen tantervek készültek el korábban).

A szakmai inspirációra hivatkozók hasonló arányban indították a 6 osztályos és a 8 osztályos modellt, ami arra utal, hogy az oktatási szakértők az elmúlt öt évben

lényegében nem jutottak egyetértésre az iskolaszervezet kérdésében: jelenleg is legalább annyi híve van a szakértők között az egyik, mint a másik változatnak.

A szerkezetváltás engedélyezése

A szerkezetváltás ötlete a legtöbb esetben az iskolákban született. Sokszor előfordult, hogy az iskola igazgatója javasolta a szerkezetváltás bevezetését, de a döntést a tantestület álláspontja alapján hozták meg. Két olyan iskola akadt, ahol a munkaközösségek vezetői döntöttek el ezt a kérdést, és ugyancsak mindössze kettő, ahol a szülők is beleszóltak a döntésbe.

A vizsgált időszakban a szerkezetváltó programok bevezetését még a minisztérium engedélyezte, de az engedélyek kiadásánál az önkormányzatok hozzájárulása ill. anyagi tehervállalása volt a feltétel. Az önkormányzati hozzájárulásról a legtöbb esetben a helyi képviselőtestület döntött.

Az önkormányzati hozzájárulásra azért volt szükség, mert a rendszerváltás után olyannyira szaporodott a szerkezetváltási engedélyt kérők száma, hogy 1991-ben a minisztérium, amellet, hogy továbbra is vállalta a szerkezetváltásra vonatkozó programok szakmai elbírálását, előzetes önkormányzati hozzájáruláshoz és a szerkezetváltás során felmerülő többletköltségek önkormányzati vállalásához kötötte a kérelmek benyújtását. Ettől kezdve a szerkezetváltásra törekvő iskoláknak először a helyi önkormányzatok engedélyét kellett megszerezniük.

Az önkormányzati tisztségviselőkkel készített interjúkból az derült ki, hogy a 90-es évek első felében az önkormányzati engedélyezés kettős szűrőn keresztül történt. A szerkezetváltásra vonatkozó iskolai előterjesztések először az önkormányzati oktatási bizottságok elé kerültek, majd az itt kialakított vélemények ismeretében tárgyalta őket a képviselőtestület. Az általunk vizsgált esetek többségében a szerkezetváltás elé sem az oktatási bizottság sem az önkormányzati testület nem gördített akadályt. Az igazgatók szerint az önkormányzati hozzájárulást az esetek 61%-ában vita, ellenvélemény nélkül kapták meg az iskolák (az iskolák 10%-ában az önkormányzat ellenezte, 11%-ban nem akart pénzt adni, míg az esetek 8%-ában nehezen döntöttek).

Mindemellett megfigyelhető volt, hogy minél szakmaközeli testület foglalkozott az önkormányzatnál a problémával, annál gyakoribbak voltak a kétségek és a viták az engedélyezés körül, és minél inkább politikusokból állt a testület, annál inkább csökkent a szerkezetváltást ellenzők aránya (előfordult pl., hogy a művelődési osztály munkatársai elleneztek a szerkezetváltást, az oktatási bizottság vitatta, de a képviselőtestület „simán” megszavazta).

Ennek az volt az egyik oka, hogy bár a szerkezetváltás valóságos motivációi között az iskolák túlélési stratégiája és az elitoktatásra való törekvés volt a legjelentősebb, ez a szakmai programokban ritkán jutott kifejezésre. Az iskolák a szerkezetváltás mellett elsősorban szakmai érveket hangsúlyoztak. Így az önkormányzati bizottságoknak és képviselőtestületeknek az lehetett a benyomásuk, hogy pedagógiai, szakmai programokról kell ítéletet alkotniuk, ill. csupán szakmai innovációt kell engedélyezniük. Azokban az esetekben, amikor a program szakmai szempontból alaposan átgondolt

és jól kidolgozott volt, elismerve a tantestületek szakmai kompetenciáját, mind az oktatási bizottságok mind a képviselőtestületek lényegében ellenkezés, vita nélkül hozzájárulásukat adták a megvalósításhoz.

A szinte feltétel nélküli „támogató” magatartás azzal is magyarázható, hogy az igazgatókhoz hasonlóan az önkormányzatok is az iskolák presztízsének emelkedését várták a szerkezetváltás bevezetésétől. Miután a képviselők egy része valamilyen módon „elkötelezettje” az adott település gimnáziumának (tanára vagy tanulója volt, esetleg rokonai, barátai ott tanítottak stb.), személyesen is érdekelve volt a fejlesztési terv sikerében. A lokálpatrióta képviselői magatartást erősítette a szomszédos településekkel (vagy nagyobb településeken a városrészek között) kialakult versenyhelyzet is („ha nekik van 8 osztályos gimnáziumuk, nekünk miért ne legyen!”).

Amellett hogy minden esetben az iskolák részéről (a tantestületekből vagy az iskolavezetésből) indult ki a szerkezetváltás ambíciója, sok helyen az iskolaigazgatóknak személyesen is igen jelentős részük volt az önkormányzati hozzájárulás megszerzésében. Többnyire vezető szerepük volt a programok elkészítésében és személyesen is jelen voltak azokon a bizottsági és testületi üléseken, ahol az önkormányzatok a szerkezetváltás ügyét tárgyalták. Így szakmai tekintélyüket felhasználva érvelhettek a program elfogadása mellett. Ha az önkormányzat óvakodott megadni az engedélyt, az iskolaigazgatók támogatókat és pártfogókat kerestek (és találtak) terveik megvalósításához (volt olyan önkormányzat, amelyik háromszor tárgyalta a szerkezetváltás ügyét, valamennyi esetben az iskolaigazgató kezdeményezésére).

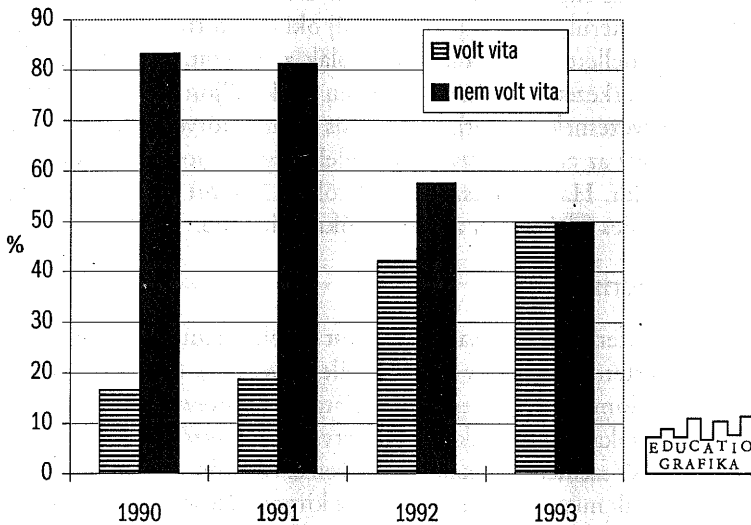
A szerkezetváltás engedélyezése a leggyakrabban olyan iskolák esetében kavart önkormányzati vitát, amikor általános iskola próbált 6 vagy 8 osztályos gimnáziummá „felfejlődni”. Amellett, hogy ezekben az esetekben az önkormányzatok kevésbé bíztak a programkészítők szakmai kompetenciájában (a gimnáziumi tantestületeket inkább elfogadták szaktekintélynek), a tantestületek képzettségi összetétele sem mindig volt megfelelő (pl. nem volt megfelelő számú egyetemet végzett tanár a gimnáziumi oktatás beindításához). A szerkezetváltás engedélyezése a magas presztízsű (országos hírű) gimnáziumok esetében történt a legkönnyebben. Nemcsak azért, mert ezek az iskolák többnyire valóban színvonalas és részletesen kidolgozott programokkal álltak elő, hanem azért is, mert a fenntartók számára az iskola hírneve garancia volt arra, hogy a fejlesztés helyes útját választották.

A 90-es évek elején a szerkezetváltás önkormányzati engedélyezése igen gyakran a problémák alaposabb átgondolása és a döntés mérlegelése nélkül, szituatív módon, az iskolák vezetőibe és tantestületeibe vetett feltétlen bizalom alapján történt. Az önkormányzatok ebben az időszakban egyébként sem voltak még az intézményrendszerrel megfelelő ismeretek birtokában és túlságosan tapasztalatlanok is voltak ahhoz, hogy megfontolt döntéseket hozzanak. Előfordult, hogy a döntések rendkívül gyorsan, alapos előkészítés nélkül születtek (pl. az iskola júniusban adta be a kérelmet a szeptemberben indítandó szerkezetváltáshoz). Ahogy az önkormányzatok egyre tapasztaltabbakká váltak, annál gyakoribb volt, hogy valamilyen kifogással éltek a szerkezetváltást illetően, és csak hosszas viták árán adták meg a hozzájárulásukat.

A művelődési minisztérium 1990-ben nemcsak azért szabta a szerkezetváltó pályázatok feltételül, hogy az iskolák önkormányzati támogatást szerezzenek, mert az anyagi többletterheket akarta az önkormányzatokra hárítani, hanem azért is, mert teljes joggal úgy gondolta, hogy miután az önkormányzaté az iskoláztatási felelősség, az engedélyezett iskolaszervezetnek az önkormányzati iskolapolitikába kell illeszkednie. Az önkormányzatoktól tehát azt várta, hogy felméri az állampolgári igényeket, intézményeik kapacitását, kvalitásait és anyagi lehetőségeiket, majd mindezek alapján döntenek a szerkezetmódosító szándék támogatásáról.

3. ÁBRA

Volt-e vita a szerkezetváltásról a bevezetés időpontja szerint?

Ennek ellenére az önkormányzati testületek lényegében valamennyi vizsgált esetben anélkül engedélyezték az iskolaszervezet átalakítását, hogy meggyőződtek volna arról, ilyen oktatási forma iránt van-e szülői igény az adott településen. Egy-két esetben előfordult, hogy ez mégis megtörtént (pl. összehívták őket szülői értekezletre), de ez mindig a szerkezetváltásra készülő iskola és nem az önkormányzat kezdeményezésére történt.

Mindamellet a kötelező önkormányzati hozzájárulás bevezetését az is indokolta, hogy a minisztérium a szerkezetváltással járó többletköltségeket az iskolák helyi fenntartóira akarta hárítani. Az esetek többségében azonban a helyi önkormányzatok anélkül hagyták jóvá a szerkezet-átalakításra vonatkozó terveket, hogy előzetes számítások történtek volna arra vonatkozóan, hogy ez milyen többletkiadást fog jelenteni az önkormányzat számára. Amikor az engedélyek kiadása után kiderült, hogy a

fenntartótól fejkvóta-kiegészítést kér az iskola (mert az állami költségvetés a „kis gimnazisták” számára csak általános iskolai fejkvótát biztosít), vagy tanterem-bővítésre kért támogatást (mert a meghosszabbított képzési idő megnöveli a szükségleteket), az önkormányzatok már nem mondhattak nemet és sorra szavazták meg az iskolák extra kéréseit. (Volt olyan önkormányzat, amelyik a szerkezetváltó tantervek megírását is támogatta órakedvezménnyel, ill. a pedagógusoknak nyújtott bérkiegészítéssel.)

Mindent összevéve tehát azt mondhatjuk, hogy az engedélyeztetés folyamatában viszonylag ritka volt az olyan önkormányzat, ahol alaposan mérlegelték (esetleg előzetes számításokkal is elemezték) az új szerkezetű oktatás bevezetésének a helyi intézményrendszer kihasználtságára (lásd a gimnáziumi férőhelyek csökkenése és az általános iskolai férőhelyek feleslegessé válása) és az oktatásfinanszírozásra gyakorolt hatását. Azok a kivételesnek számító önkormányzatok, amelyek feltételekhez kötötték a szerkezetváltásra vonatkozó engedély kiadását, főként arra vonatkozóan fogalmaztak meg kikötéseket, hogy ne kerüljön több pénzbe az új oktatási forma, mint a régi, az új szerkezetű osztályok mellett tartásuk az iskolák a hagyományos 4 osztályos képzési formát is, és a szerkezetváltás következtében ne kerüljön sor pedagógusok elbocsátására. Az engedélyezésnek ez az útja az 1993-as oktatási törvény életbe lépéséig volt érvényes, ettől kezdve az engedélyezés teljes felelőssége ill. jogköre a fenntartó önkormányzatokhoz került. Ha úgy tetszik, 1993-tól a központi oktatásirányítás a szerkezetváltás jogát és teljes felelősségét a fenntartókra hárította.

A szerkezetváltás ellenzői

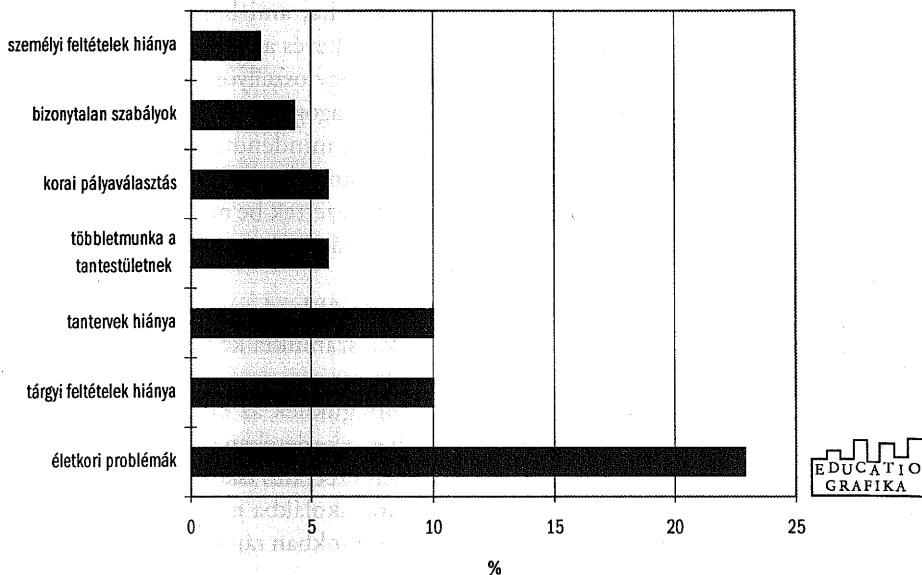
Annak ellenére, hogy a szerkezetváltással az érintett iskolák tantestületeinek nagy része tökéletesen egyetértett, jó néhány esetben ellenérveket is felsorakoztattak a pedagógusok. Az aggodalom a legtöbb esetben a fiatalabb korosztályok oktatásával volt kapcsolatos, de elég sokan említették a szerkezetváltás hiányzó feltételeit is (tantervek, szabályozás, tárgyi és személyi feltételek). Az ilyen érveket felsorakoztató tanárok lényegében azt fogalmazták meg, hogy bizonytalan a kimenetele az olyan pedagógiai programoknak, amelyek hiányos feltételek mellett kerülnek bevezetésre.

Ennél jóval gyakrabban fogalmaztak meg fenntartásokat az iskolák szerkezeti átalakításával kapcsolatban azok a külső szereplők, akiket a változás érintett (az esetek kétharmadában az általános iskolák, 5% körül az önkormányzatok és más középiskolák). A szerkezetváltás beindítása elsősorban az általános iskolák érdekeit sértette. Minél kisebb településen működik az iskola, annál gyakoribb volt, hogy szerkezetváltási törekvése ellenvéleménybe ütközött. Míg a budapesti iskolák 44%-ának, a megyeszékhelyi iskolák 68%-ának kellett szembenéznie ellenállással, addig a városi iskolák 94%-a és a kisvárosi iskolák 81%-a találkozott ellenvéleménnyel, amikor bejelentette szerkezetváltási szándékát.

Az ellenzők a szerkezetváltás népszerűségének növekedésével együtt aktivizálódtak. Míg a szerkezetváltás első évében csak az esetek 67%-ában fogalmaztak meg ellenvéleményt a településen az iskolák szándékával szemben, később (92–93-ra) ez az arány 75%-ra emelkedett.

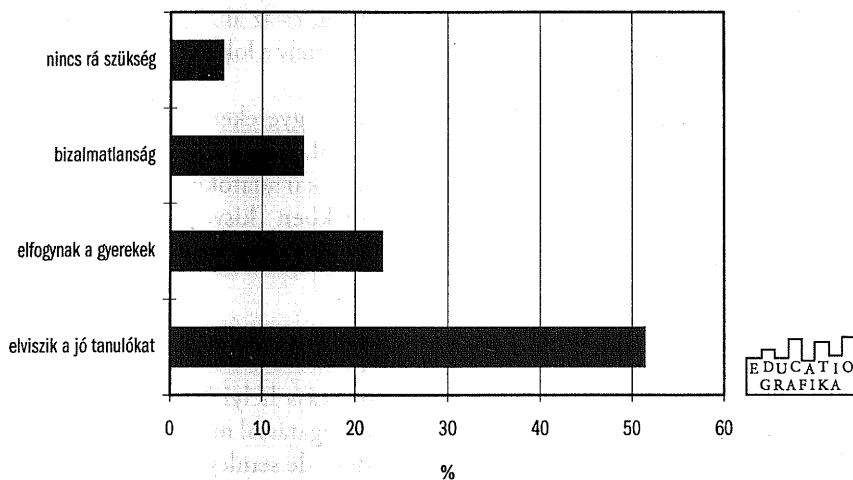
4. ÁBRA

Milyen ellenérveket fogalmaztak meg az iskolán belül? (az igazgatók szerint, az összes iskola %-ában)

5. ÁBRA

Milyen ellenérveket sorakoztattak fel? (az igazgatók szerint, az összes iskola %-ában)

Míg az önkormányzatok képviselőinek véleménye inkább pozitív a szerkezetváltás megítélésében, az általános iskolák igazgatói és pedagógusai a gimnáziumi szerkezet-

váltás határozott ellenzőiként léptek fel. Álláspontjuknak elsősorban az a magyarázata, hogy sajnálják, hogy a szerkezetváltó gimnáziumok 10–12 éves korukban „elviszik” a legjobb képességű tanítványaikat, és ezáltal az általános iskolák végzős osztályai alacsonyabb színvonalú teljesítményt produkálnak. Másrészt a korai gimnáziumi beiskolázással csökken az általános iskolák gyereklétszáma, ami hátrányos a fejkvótás finanszírozás miatt, és hátrányos, mert egyébként is kevés az iskolás korú gyerek. A létszámcsökkenés helyenként olyan mértékű lehet, hogy osztályösszevonásokra, sőt iskolabezárásokra is sor kerülhet, ami szükségképpen pedagógus-elbocsátással is együtt jár.

A konkurens általános iskolák ellenérvei majdnem mindenütt a gyereklétszám, és főként a jó tanulók számának csökkenésére vonatkoztak. Az ellenérveket illetően nem volt különbség aszerint, hogy milyen modellt vezettek be az iskolák. Mind a 6, mind a 8 osztályos gimnáziumi szerkezet konkurenciát teremtett az általános iskolák számára.

Az önkormányzatoknál készült interjúkból az derül ki, hogy az általános iskolai pedagógusok az alábbi eljárásokhoz folyamodtak a számukra kedvezőtlen átalakulás megakadályozása érdekében:

- hangot adtak ellenérzésüknek ill. ellenérdekeltségüknek az önkormányzati fórumokon (oktatási bizottsági üléseken, igazgatói értekezleteken stb.);
- igyekeztek lebeszélni tanulóikat arról, hogy szerkezetváltó iskolákba iratkozzanak;
- visszatartották az információkat a szerkezetváltó iskolákba jutás lehetőségéről;
- a tanulóikat és szüleiket a szerkezetváltó gimnáziumokban rájuk váró nehézségekkel és problémákkal fenyegették.

Az általános iskolák fenti akciói azonban az esetek többségében nem jártak sikerrel. Az általunk vizsgált mintában egyetlen olyan iskola sem akadt, amelyik szerkezetváltását az általános iskolák hatására az önkormányzatok nem engedélyezték. Ennek valószínűleg az a legfőbb oka, hogy a gimnáziumi lobby valamennyi településen erősebb (ill. befolyásosabb), mint az általános iskolai, és az általános iskolák igazgatóinak aggályai nem ellensúlyozták azt a motivációt, amely a lokálpatrióta képviselőket a szerkezetváltás pártfogására indította.

Arra nézve nincsenek információink, hogy hány gyermeket (ill. szülőt) sikerült lebeszélniük az általános iskolai pedagógusoknak arról, hogy szerkezetváltó iskolákba iratkozzanak, de a jelentkezésekre vonatkozó statisztikai adatokból arra következtethetünk, hogy ez legfeljebb olyan településkörzetekben (kisvárosokban, nagyközségekben) lehetett eredményes, ahol a szülők társadalmi összetétele miatt egyébként sem volt jelentős igény erre a képzési formára.

A szerkezetváltás jövője

1990 és 1995 között az iskolaszervezet megváltoztatása helyi igényekre hivatkozva, intézményi kezdeményezésre és helyi fenntartói támogatással ment végbe. Az oktatási kormányzat mindvégig liberális, megengedő módon, de semlegességét hangsúlyozva kísérte figyelemmel az eseményeket. Sem a szerkezetváltás szükségességének kérdésében (nem tiltotta meg a szerkezetváltást, de nem is szorgalmazta, az anyagi többletköltséget

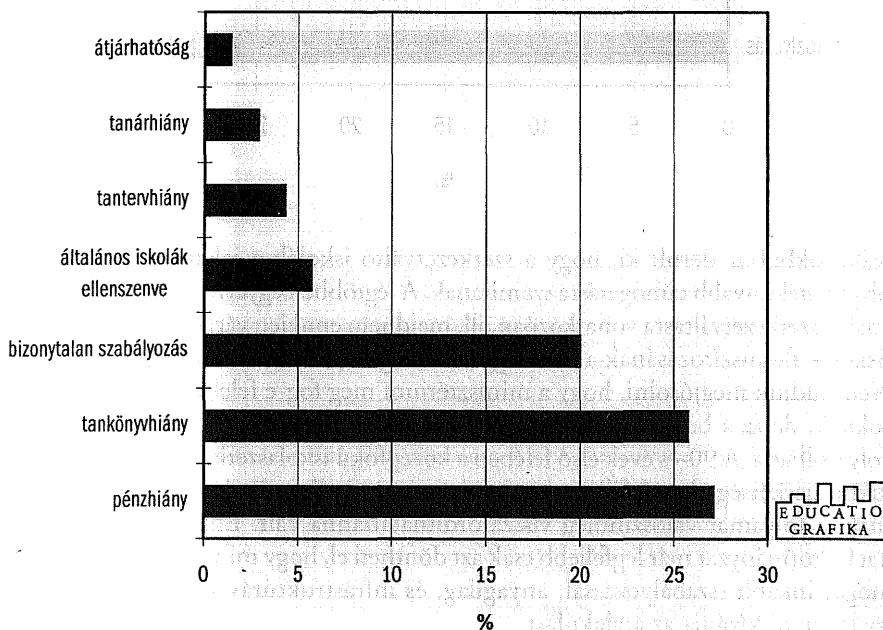
pedig az iskolákra ill. a helyi fenntartókra hártotta), sem a szerkezetváltás irányában (6 osztályos legyen a gimnázium vagy 8 osztályos) nem foglalt egyértelműen állást. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az iskolák meglehetősen magukra hagyatva bonyolították le ezt az igen lényeges, az oktatási rendszer egész struktúráját érintő változtatást. Sem anyagi sem szakmai támogatásra nemigen számíthattak senkitől.

Az iskolák magárahagyottságát bizonyítja, hogy amikor azt kérdeztük az igazgatóktól, kitől kapták eddig a legtöbb segítséget a szerkezetváltáshoz, a legtöbben más, hasonló helyzetben lévő iskolákat neveztek meg (57%, a további sorrend: önkormányzat 21%, minisztérium 19%, megyei pedagógiai intézetek 6%, TOK-ok 3%; több válaszlehetőség volt).

A válaszokból az látszik, hogy a szerkezetváltás „divatja” megerősítette az iskolák közötti kapcsolatokat, ami lehetővé tette, hogy a tapasztalatokat egymásnak átadva támogassák egymást a szerkezetváltó vállalkozásban. A tapasztalatok (és ezzel együtt a tantervek és a tankönyvek) átvételére természetesen nem minden iskolának volt egyformán szüksége. Az országos hírű szerkezetváltó iskolák lényegesen ritkábban számoltak be más iskolák támogatásáról, mint az alacsonyabb presztízszűek, amelyek a már nagyobb tapasztalattal rendelkező iskolák nélkül valószínűleg nem lettek volna képesek önállóan belevágni ebbe a vállalkozásba. Azt is megkérdeztük az iskolák igazgatóitól, hogy mi jelenleg a legsúlyosabb problémájuk.

6. ÁBRA

Mi jelenti a legsúlyosabb problémát jelenleg? (az igazgatók szerint, az összes iskola %-ában)

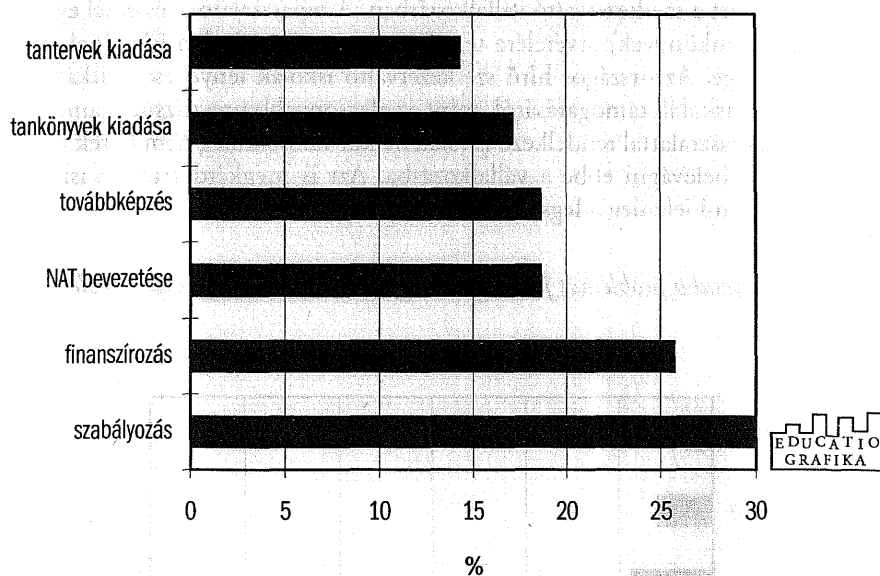

A válaszok alapján úgy látszik, hogy a legtöbb helyen a pénzhíány, a tankönyvhiány és a megfelelő szabályozás hiánya jelenti a gondot. Ehhez képest az általános iskolák ellenérzései (ez az ő gondjuk) és az átjárhatóság (ez meg a szülőké) nem igazán izgatja a szerkezetváltó iskolákat. A tanárhíány egyáltalán nem gyakori probléma a szerkezetváltó osztályokban, és az adatokból úgy tűnik, hogy az elmúlt évek alatt a legtöbb helyen a tantervhiány is megoldódott.

Megkérdeztük az igazgatóktól azt is, hogy miben számítanak a jövőben segítségre a központi kormányzat részéről.

7. ÁBRA

Miben várnak segítséget a minisztériumtól? (az összes iskola %-ában; több válaszlehetőség volt)

A válaszokból az derült ki, hogy a szerkezetváltó iskolák a jelenleginél lényegesen több és hatékonyabb támogatásra számítanak. A legtöbben egyértelműbb szabályozásra várnak a szerkezetváltásra vonatkozóan, ill. majdnem ennyien várják a minisztériumtól az iskolák finanszírozásának a jelenleginél kielégítőbb megoldását is.

Nem tudjuk megjósolni, hogy a minisztérium meg fog-e felelni ezeknek a várakozásoknak, de az a benyomásunk, hogy az iskolaszervezet átalakulását ez már aligha befolyásolhatja. A 90-es évek első felében a középfokú iskolaszervezet korábbi monolit struktúrája kétségtelenül felbomlott, és bármennyi ellenzője is akad a szerkezetváltásnak, a folyamat valószínűleg visszafordíthatatlanná vált. Ebben a helyzetben az oktatási kormányzat már legfeljebb csak azt döntheti el, hogy milyen szerkezeti modellt támogat inkább (szabályozással, anyagilag, és infrastruktúrával) és hogy gyorsítani vagy lassítani kívánja az átalakulást.

Annak ellenére ugyanis, hogy a szerkezetváltás jelen van a magyar oktatási rendszerben és hogy viszonylag sok iskolát érint (a gimnáziumi képzést folytató intézmények 40%-át), még csak a gyerekek viszonylag alacsony hányadának (15%) nyújt képzési lehetőséget. Ennek legfőképpen az az oka, hogy jóllehet az elmúlt öt évben az iskolák közül egyre többen vágtak bele a szerkezet átalakításába, egy-egy iskolán belül az induló szerkezetváltó osztályok száma alig emelkedett. Vagyis a szerkezetváltást elsősorban az intézmények közötti és nem az intézményeken belüli térhódítás jellemezte. Az intézmények lényegében azt a stratégiát követték, hogy oktatási szolgáltatásaik bővítése ill. presztízsük javítása, stabilitásuk megőrzése érdekében elindították a szerkezetváltó osztályokat, de az osztályok nagyobb részét továbbra is hagyományos szerkezetben működtették.

II. TÁBLA

Az újonnan indított szerkezetváltó osztályok számának átlaga, intézményenként

tanév	8 osztályos	6 osztályos
1990/91	1,2	-
1991/92	1,3	1,7
1992/93	1,5	1,4
1993/94	1,6	1,5

Az igazgatók szerint jelenleg a szerkezetváltó iskoláknak közel fele azt tervezi, hogy egy-egy évfolyamon továbbra is csak az osztályok kisebb hányadát fogja új szerkezetben oktatni, vagyis a szerkezetváltást az intézmény speciális szolgáltatásai közé sorolja és az iskola nagy részét megőrzi a hagyományos szerkezetben. Az iskoláknak alig egy negyede tervezi azt, hogy teljes mértékben az új szerkezetű oktatásra áll át.

III. TÁBLA

Mi a távlati tervük a szerkezetváltásra vonatkozóan? (az igazgatók szerint)

	N	%
Teljes mértékben átállnak	17	24,3
Az osztályok többsége átáll	8	11,4
Az osztályok fele átáll	13	18,6
Az osztályok kisebb része áll át	31	44,3
Nincs válasz	1	1,4
Összesen	70	100,0

Az iskoláknak e tekintetben iskolatípusonként eltérő az álláspontjuk. Az általános iskolák közül az átlagosnál lényegesen többen tervezik a teljes átállást az új szerkezetre. Nyilvánvalóan az általános iskolák terveivel függ össze, hogy a 8 osztályos gimnáziumok közül is valamivel többen akarnak átállni az új szerkezetre, mint a 6 osztályosok közül. Ugyanakkor minél kisebb településen van az iskola, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy teljesen át akar térni az új szerkezetű oktatásra. Ennek valószínűleg az az oka, hogy az oktatási igényeket felmérve az utóbbi években a szerkezetváltó iskolák arra a következtetésre jutottak, hogy míg a nagyobb településeken nagy valószínűséggel

tartós igény van a korai szelekción alapuló elitoktatásra is, a kisebb településeken a középfokú iskoláknak szélesebb oktatási kínálattal kell rendelkezniük ahhoz, hogy az igényeknek megfeleljenek. Illusztrálja ezt az igazgatók véleménye, amely szerint a fővárosban az intézmények több mint a fele, megyeszékhelyeken több mint egyharmad, a többi városban 20% alatt szeretnének teljesen áttérni az új szerkezetre. A szerkezetváltó iskolák által kínált szelektív és magas színvonalú oktatás ezekben az iskolákban csak egyfajta szolgáltatást jelenthet a sok közül.

Az önkormányzatoknál készített interjúkból az derül ki, hogy ha szűkös anyagi támogatás mellett és feltételeket szabva is, de eddig a legtöbb önkormányzat valamennyi olyan iskolának engedélyt adott a szerkezetváltásra, amelyik azt ambicionálta. A szerkezetváltás természetesen nemcsak a gimnáziumokat érintette. Megváltoztatta a képzési időt az általános iskolák egy része is (vagy gimnáziummá kezdett „épftkezni”, vagy speciális szakképzés címén 10 osztályos képzést vezetett be), és mára a szakképző iskolák egy része is a hagyományos szerkezettől eltérő módon oktat (vagy a világbanki kísérlethez csatlakozott, vagy 5 évre növelte a képzési időt a technikusképzés bevezetésével). Találtunk olyan települést, ahol lényegében egyetlen olyan középiskola sem maradt, amelyik kizárólag a hagyományos képzési szerkezetben folytatja az oktatást.

1995-re lényegében „lecsengett” az intézményi szintű szerkezetváltó kezdeményezések nagy hulláma. Ennek egyrészt az az oka, hogy mivel az 1993-as oktatási törvény rögzítette, hogy a legkülönbébb iskolaszervezeteknek létjogosultsága van, és önkormányzati hatáskörbe utalta a szerkezetváltás engedélyezését, az iskolák az országos politika részéről nem érzik „fenyegetett” helyzetben magukat, ill. nem érzik úgy, hogy ha nem változtatnak a szerkezeten, valamiről lemaradnak (csökken a presztízstük, az elismertségük, finanszírozásuk stb.). Másrészt a liberális oktatásirányításnak, az iskolák helyi autonómiájának köszönhetően azok az iskolák is színesítették és bővítették a szolgáltatásaikat (kéttannyelvű oktatásba kezdtek, új tagozatokat indítottak, szakképző osztályokat szerveztek, felvételi előkészítőket tartanak stb.), amelyek hagyományos szerkezetűek maradtak. Így a csökkenő gyereklétszám miatt előállt versenyhelyzetben a hagyományos szerkezet megőrzésével is sikerült talpon maradniuk ill. megőrizniük korábbi vonzerejüket. Vagyis időközben kiderült, hogy az iskolaszervezet átalakítása és az ezzel együtt járó korai szelekció csak az egyik eszköz lehet a sok közül, amelyekkel az oktatás hatékonysága és az iskola presztízse javítható. Ráadásul az is nyilvánvalóvá vált, hogy a szerkezetváltás és a vele együtt járó szelekció csak relatíve javíthatja az iskola presztízst és hatékonyságát (mert a korábbinál valamivel jobb képességű és motiváltabb gyerekeket lehet felvenni), de alapvetően nem módosítja az iskolák között kialakult hagyományos presztízsrangsort, amelyet számos egyéb tényező (a lakókönyezet, a hagyományok, a tantestület képzettsége, a tárgyi feltételek stb.) is meghatároz. A szigorú szelekciós elvek egyébként is csak addig tarthatók, amíg a jelentkezők száma lényegesen meghaladja a felvehetőket. A 90-es évek közepén, amikor a demográfiai hullámvölgy már a középiskolás korosztályokat is elérte, jó néhány (főként kisvárosi) szerkezetváltó gimnázium már szinte válogatás nélkül kénytelen felvenni a jelentkezőket (olyan iskola is akad, amelyik alig tudja

„feltölteni” a szerkezetváltó osztályát). Ezeknek az iskoláknak most már azt kellene bizonyítaniuk, hogy az általuk alkalmazott szerkezetváltó tanterv (ill. a tananyag szerkezetének lineáris átalakítása) valóban olyan hatékony pedagógiai eszköz, amellyel az átlagos képességű (nem szelektált) gyerekekkel is jobb eredményeket lehet elérni a korábbinál.

A szerkezetváltó iskolák számára 1995-re az oktatásirányítás is új helyzetet teremtett. Bár az 1994-ben induló liberális minisztérium sem foglalt állást egyértelműen a szerkezeti modellek kérdésében, a NAT elfogadásával (amely 6+4+2-es pedagógiai szakaszokat különít el) nyilvánvalóvá vált, hogy ez közelebb áll a 6 osztályos, mint a 8 osztályos gimnáziumi modellhez. De miután a 6 osztályos gimnáziumok tanterveinek egy része sem a 4+2-es belső tagolást alkalmazza, azt feltételezhetjük, hogy az elkövetkező években a szerkezetváltó iskolák többségének (ugyanúgy, mint a hagyományos szerkezetűeknek) át kell alakítaniuk (ill. a NAT-hoz és a kimeneti követelményekhez kell igazítaniuk) helyi tanterveiket.

LISKÓ ILONA

